

Prijevod Hafizovog *Divana* na bosanski jezik

(Hafiz Širazi, *Divan*, s perzijskog preveo Bećir Džaka, Sarajevo: Naučnoistraživački institut IBN SINA, 2009.)

Historija planete na kojoj živimo je veoma interesantna, a njen najinteresantniji dio odnosi se na historijat pisma i pisane riječi, te utjecaja pisane riječi na misli i djela mnogobrojnih generacija ljudskog društva koje su prodefilovale ovim prolaznim svijetom. Mnogo je djela u svjetskoj književnosti koja su svojom snagom pokretala i zaustavljala ratove. Naravno, mnogo više djela je usmjereno ka jačanju mira kroz jačanje humanističkih osjećanja, svijesti o prolaznosti života i važnosti poštivanja bližnjeg svog. Jedno od takvih je i *Divan* glasovitog iranskog pjesnika Hadže Šemsuddina Muhammeda ibn Muhammeda Hafiza Širazija. Vijest o prijevodu *Divana* na bosanski jezik, kao prvi integralni, a samim tim i povijesni, prijevod *Divana* na neki od južnoslavenskih jezika, odjeknula je kako u Bosni i Hercegovini tako i u Islamskoj Republici Iran, jer između ovog djela i Bosne i Hercegovine postoje duboke veze koje se ogledaju u višestoljetnom prisustvu Hafizovog

Divana među Bošnjacima i doprinosu kojeg je jedan od najpriznatijih i najpoznatijih komentatora *Divana*, Ahmed Sudi Bosnavi, dao očuvanju samog *Divana* kakvog mi danas imamo priliku čitati.

Poezija Hadže Šemsudina Muhammeda ibn Muhammeda Hafiza Širazija (1325-1388.) u perzijskoj književnosti se pojavljuje u vrlo dramatičnom momentu za pjesnike. Gazel kao dominantna forma lirskog izraza tog doba već je bio dostigao svoj vrhunac. Klasični lirski gazel je dostigao kulminaciju sa Sa'dijem Širazijem, a irfanski gazel sa Mevlanom Dželaludinom Rumijem. U takvim uvjetima su se mogli nametnuti samo najkreativniji pjesnici poput Hadžua Kermanija i Hafiza Širazija. Umjesto da odbaču nezahvalni put oponašanja svojih prethodnika, najprije se u kombiniranje spomenute dvije vrste gazela upustio Hadžu, a taj proces je kulminirao s pojavom Hafiza na perzijskoj poetskoj sceni. Upravo takav kontekst nastanka Hafizovih gazela u kojim se vješto

prepliću profana i sveta ljubav, od *Divana* je načinio svojevrsnu riznicu dvosmislenosti i višeslojevitosti. Zbog te odlike *Divan* spada u grupu najteže prevodljivih djela sa skoro najvećim brojem prijevoda na druge jezike. I ovo je podatak koji kao da, svojom suštinskom kontradiktornošću, opisuje oprečna stajališta na kojim se nalaze oni koji Hafiza doživljavaju isključivo kao gnostika koji u svemu vidi Allahovu (dž.š.) ljepotu i onih koji Hafiza doživljavaju kao hedonistu koji žudi za širaskim ružičnjacima, produktima vinove loze i ukrasima ovoga prolaznoga svijeta. Prvi prijevod *Divana* na engleski jezik nastao je još davne 1771. godine i potpisao ga je William Jones. Od tada pa do danas nastalo je još tridesetak, što djelimičnih što kompletnih, prijevoda Hafizovog *Divana* na engleski jezik među kojim dominiraju prijevodi nastali na individualnim impresijama prevoditelja. U tim prijevodima pretežno racionalističkog tipa zabilježeni su nerijetko uspješni pokušaji skidanja velova sa Hafizovih stihova. Ipak, trebalo je vremena da se formiraju uvjeti u kojim će publika biti spremna da shvati i prihvati višeslojevitost i gnostičku notu Hafizove misli. U posljednjih nekoliko godina objavljeno je nekoliko prijevoda ovog remek-djela na francuski i engleski jezik sa posebnim akcentom na gnostičke misli ovog velikana, što sa jedne strane odražava sve veće

interesovanje zapadne publike za perzijsku poeziju, a sa druge težnju za maštovitim, a ipak izrazito dubokim promišljanjem života i svijeta u kojem živimo. Osim toga, sve veći broj prijevoda *Divana* na zapadne jezike možemo promatrati i kroz kontekst sve izraženije naklonosti zapadne publike piscima i pjesnicima koji dolaze s Orijenta. Međutim, veliki broj prijevoda ili pokušaja prijevoda *Divana* na zapadne jezike možemo tumačiti i kao rezultat neprevodljivosti ovog djela, odnosno činjenice da ga je skoro pa nemoguće sveobuhvatno prevesti u samo jednom pokušaju ili jednom izdanju.

I dok je proces prevodenja i razumijevanja Hafizovih gazela na Zapadu tekao od upoznavanja sa prvim slojem značenja, odnosno preliminarnim nivoom poruka Slavuja iz Širaza u kojim caruje profana ljubav protkana svetošću, prema naprednijim slojevima sadržaja u kojem profana ljubav sve više poprima odliku svetosti, u Bosni i Hercegovini je taj proces tekao u obrnutom smjeru. S obzirom da su *Divan* u Bosnu i Hercegovinu sa sobom donijeli predstavnici derviških redova koji su stigli s namjerom da na ovim prostorima islam šire lijepom riječju i dubokom mišlju, među poklonicima perzijskih klasika na ovim prostorima se najprije proširilo gnostičko razumijevanje *Divana*. Koliko je važnim smatrano ovo djelo, govori i podatak da je za

njegovo čitanje, prevođenje i tumačenje u Bosni i Hercegovini bila potrebna dozvola, *izun*, derviških šejhova i velikih mislilaca. Dozvola je bila potrebna zbog činjenice da je čitaocima bez temeljitog poznavanja irfansko-tesavufske misli uistinu teško razlučiti gdje u Hafizovom *Divanu* završava profana, a gdje počinje ljubav koja pokreće najsvetija osjećanja. Početkom 18. stoljeća među bosanskohercegovačkim poklonicima perzijskih klasika bilježimo sve izraženije prisustvo intelektualnog pristupa tumačenju Hafizovih poruka, a krajem 19. i početkom 20. stoljeća - u periodu obilježenom sve snažnijim utjecajima zapadnih poetskih tokova na domaće pjesnike - te poruke se prilagođavaju aktualnim prilikama i pogledima na poeziju te bivaju promatrane kroz prizmu lirske poezije u kojoj nema baš previše mjesta za gnostičke doživljaje Boga, čovjeka i svijeta. U drugoj polovini 20. stoljeća Hafizov *Divan* ostaje prisutan u tekijama i islamskim intelektualnim krugovima gdje se tumači sukladno tesavufskoj tradiciji u BiH. Književni krugovi su ga imali priliku upoznati preko sporadičnih prijevoda gazela u kojim je predstavljena ljubav iz nižih sfera postojanja.

U takvim prilikama se pojavljuje prijevod Hafizovog *Divana* na bosanski jezik rahmetli prof. dr. Bećira Džake, dugogodišnjeg profesora perzijskog jezika i književnosti na

Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Našavši se u situaciji kao prevodilac u kakvoj se stoljećima nalazio Hafiz kao pjesnik, profesor Džaka je odlučio slijediti Hafizov primjer i bosanskohercegovačkoj čitateljskoj publici prirediti prijevod kojeg će odlikovati kombinacija profanog i svetog. Ovakav prijevod je, uprkos kritikama onih koji u njemu vide vino i birtiju, zanemarujući pritom njihovo metaforičko značenje, sačuvao jedan od glavnih Hafizovih ciljeva, a to je da čitaocu ponudi poeziju koja će bogatiti njegovu dušu, ali samo onoliko koliko se sam potruđi da njegove gazele shvati i prihvati. Hafizov *Divan* se, zahvaljujući spomenutom cilju njegova autora, može svrstati u remek-djela svjetske književnosti čije značenje se otkriva samo u kombinaciji sa čitaočevom mišlju, njegovim obrazovanjem i temeljnim duhovnim težnjama. Nema sumnje da je rahmetli profesor Džaka u procesu prevođenja *Divana* nailazio na brojne otežavajuće okolnosti koje nerijetko onemogućavaju stizanje do ispravnog prijevoda gazela. Jedna od tih otežavajućih okolnosti odnosi se na razlike u ortografiji između bosanskog i perzijskog jezika među kojim prednjače pravila o pisanju velikog slova u bosanskom jeziku. Hafiz je svaku svoju misao mogao bez ograničenja umotavati u metaforične velove, a profesor Džaka to nije mogao činiti, jer je u procesu prenošenja značenja iz

perzijskog jezika u kojem ne postoje ortografska pravila o pisanju velikog slova nailazio na itekako teške situacije koje je, opet, rješavao po uzoru na Hafiza. Ponegdje bi ispoštovao pravilo i krčmara bi obilježio velikim slovom stavljajući čitaocu do znanja da je u tom distihonu riječ o nekome većem od samog krčmara, a ponegdje bi određivanje velikog i malog slova prepustio mašti i obrazovanju čitaoca. Prijevod je dodatno uljepšan stilizacijom koju su priredili Amina Šiljak-Jesenković, Asmir Kujović i Muamer Kodrić, a za bolje razumijevanje teksta pripremljen je i kratki pojmovnik irfanskih termina.

Prijevod *Divana* na bosanski jezik obogaćen je brojnim pratećim, izrazito korisnim, sadržajima. Odmah na početku čitaoci imaju priliku steći brojna saznanja o životu i djelu Hafiza Širazija, ali i o složenosti i težini s kojom će se, neizbježno, suočiti svako ko se odvaži stupiti u mukotrpan proces prevođenja ovog djela na neki od svjetskih jezika.

Hadže Hafiz je bio veliki kritičar društvenih devijacija svoga vremena. Svojim britkim jezikom je, nerijetko bez posezanja za metaforičkim prikrićivanjem kritičkih poruka, oštroj kritici izlagao vladare, kadije i učenjake koji su, čak i pomisao na mogućnost gnostičkog predstavljanja islama, smatrali luksuzom. Kritikovao je iskreno i smjelo, vođen mišlju da društvo mogu urediti samo iskreni i kompe-

tentni pojedinci koji nisu spremni žrtvovati opće dobro zarad vlastite komocije. *Divan* je, zahvaljujući ovoj bitnoj odlici Hafizove misli, između ostalog, postao i simbolom iskrenosti. Izdavač prijevoda *Divana* na bosanski jezik je ovu odliku *Divana* ispoštovao i tako što je tražio najmjerodavniju prezentaciju Hafizove poezije, te kao rezultat te potrage kao predgovor objavio prijevod izvoda iz knjige "Gomšodeye lab-e daryā" jednog od najjeminentnijih stručnjaka za islamsku gnostičku književnost, prof. dr. Takija Pournāmdaryāna. Odabrani tekst, u prijevodu prof. dr. Namira Karahalilovića, čitaće odmjereno, ali temeljito uvodi u misli, ideje i poruke Glasonoše ljubavi, odvažnog kritičara vlasti i poklonika čiste misli, Hadže Hafiza Širazija.

S obzirom na dvosmislenost brojnih Hafizovih stihova i slojevitost njegove poezije, fusnote na koje nailazimo u ovom prijevodu vrlo su važna pomoć čitaocu u nastojanju da što ispravnije shvati poruke Slavuja iz Širaza. Ogromnu pomoć razumijevanju izvornih misli Hafizovih gazela daju rječnik stranih, manje poznatih izraza koji su priredili prof. dr. Namir Karahalilović i dr. Mubina Moker, te kratki pojmovnik irfanskih termina koji potpisuju Nermin Hodžić i Ahmed Zildžić.

Izdavač je idejom da uz prijevod objavi i originalnu verziju gazela na

perzijskom jeziku u formi rukopisa, možda i ne sluteći, rukopis *Divana* vratio u porodične domove mnogih poklonika orijentalne književnosti u Bosni i Hercegovini. Prateći proces “slijevanja” rukopisa djela na istočnim jezicima iz privatnih u oblasne javne, a potom iz javnih biblioteka u manjim gradovima prema Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu doći ćemo do vrlo interesantnog zaključka da su mnoge imućnije, uglednije i književno obrazovanije porodice u Bosni i Hercegovini posjedovale barem po jedan rukopis ovog djela.

Ukrasivši prijevod Hafizovog *Divana* na bosanski jezik ilustracijama još jednog velikog iranskog umjetnika, Mahmuda Farščijana, izdavač je bosanskohercegovačkoj čitalačkoj publici ponudio priliku da se izbliza upozna s jednim novim pravcem u likovnoj umjetnosti i načinom na koji iranski umjetnici doživljavaju Hafizove misli, a sama knjiga je dobila priliku da, svojim izgledom i sadržajem, konačno preraste u željeni poklon. Hafiz i Farščijan su po mnogo čemu slični. Obojica su vrsni umjetnici – po mnogima najpriznatiji u oblastima kojim su posvetili život. Farščijan

je svijetom pronio ljepotu iranske minijature, a Hafiz glas perzijske poezije. Zbog toga je ovaj prijevod u ovakvom izdanju izrazito važan.

Objavivši prijevod Hafizovog *Divana* na bosanski jezik, Naučnoistraživački institut “Ibn Sina” u Sarajevu ponudio nam je priliku da se, bez posrednika, upoznamo sa jednim od najvećih pjesnika Orijenta; pjesnikom koji je ostavio dubok trag na cijelom jednom prostoru sa kojeg su potekli brojni pjesnici, prozaisti i mislioci.

S obzirom na sve pozitivne karakteristike navedene u ovom osvrtu na prijevod Hafizovog *Divana* na bosanski jezik i sve koristi koje ovaj prijevod sa sobom nosi, svim poklonicima lijepo riječi, blistave misli, tragaocima ljubavi i međuljudskog poštovanja, najiskrenije preporučujem ovaj prijevod, a od izdavača očekujem da će u skorije vrijeme prirediti i komentar ovog djela pomoću kojeg će poklonici Hafizovih gazela dobiti priliku da stupe na drugi nivo upoznavanja sa poezijom ovog velikog iranskog pjesnika ■

Elvir Musić